

Vichyregimen i Frankrike

1940–1944

Mats Bergquist

Vichyregimen i Frankrike är, enligt den engelske historikern och Frankrikekännaren Julian Jackson, den kanske mest omskrivna perioden i fransk historia. Den har avsatt tusentals böcker och diskuteras än idag i Frankrike, inte sällan med hetta. Men vad är det som genererat detta intensiva intresse?

I det följande försöker jag i tre på varandra följande essäer att belysa detta i Sverige numera säkert ganska bortglömda skede. Det har, menar jag, flera intressanta aspekter med bäring på samtidens europeiska historia. En är om en samarbetspolitik, i detta fall visavis Tyskland inte minst när det gällde judarna, som den auktoritära Pétainregimen i Vichy förde, överhuvudtaget är möjlig att försvara. En annan aspekt rör det samhällsexperiment som man ville genomföra för att reformera den enligt dem sklerotiska tredje republiken. Detta, som bara kom att påbörjas, sökte sin modell inte i nazismen eller den italienska fascismen, utan närmast i Antonio Salazars Portugal. En viktig fråga blev till slut hur den återupprättade demokratin i Frankrike skulle förhålla sig till de fyra åren.

I en första essä beskriver jag översiktligt regimens tillkomst, historia och den rättegång om dess fögderi som sommaren 1945 ägde rum. I en kommande text undersöker jag hur de fyra åren speglas i den svenska legationens (ambassadens) rapportering. Slutligen försöker jag i en avslutande del sätta in Vichyregimen i dess europeiska sammanhang. Hur kan man jämföra denna med de andra länder i vår världsdel, som anslöt sig till det tyska paktsystemet?

Vichyregimen

Den 3 september 1939 förklarade Storbritannien och Frankrike krig mot Tyskland sedan detta senare land anfallit Polen. Några egentliga markstrider mellan de allierade och Hitlerregimen skulle emellertid inte äga rum förrän i maj 1940 då det s.k. Phoney War som rått i ett drygt halvår abrupt slutade med tysk blixtoffensiv in i Benelux och norra Frankrike. I motsats till 1914 hade Tyskland, till följd av Molotov-Ribbentroppakten från augusti 1939, inga skäl att frukta ett tvåfrontskrig – ännu.

Mats Bergquist är docent i statsvetenskap vid Lunds universitet och f.d. ambassadör.
E-post: matsbergquist38@gmail.com

Tyskarnas framryckning gick blixtsnabbt och snart tågade man in i Paris. Den franska regeringen och nationalförsamlingen flydde söderut, först till Bordeaux, sedan till Tours och därefter till kurorten Vichy i landskapet Auvergne mitt i landet där man etablerade sig. Att just Vichy valdes som provisoriskt säte för landets regering berodde på det geografiska läget men också på att staden som kurort hade en stor hotellkapacitet som kunde hysa ministerier och utländska ambassader.

Efter mycken debatt ingicks den 24 juni vapenstillestånd med Tyskland. Detta innebar att landet delades i två zoner, den av tyskarna ockuperade norra delen och Atlantkusten, ungefär 3/5 av ytan, och den södra s.k. fria zonen där den franska regeringen även fortsättningsvis skulle utöva suveränitet. En del i det politiska etablissemanget motsatte sig tanken på ett vapenstillestånd och ville fortsätta kampen från det franska imperiet, främst från Nordafrika där man förfogade över åtskilliga trupper och dessutom baser för den ännu intakta franska flottan. Anhängarna av ett stillestånd såg det som en absolut nödvändighet att få slut på striderna och menade att detta skulle bli ett första steg mot en fred som skulle återställa Frankrikes territoriella integritet och etablera landet som en neutral och fortfarande ledande stat i Europa. Den nyttillträdde regeringschefen, 84-årige marskalken Philippe Pétain, stödd av militärledningen, insisterade på ett stillestånd. De insåg att den militära kampen mot Tyskland var hopplös och ville dessutom få ett slut på de oöverskådliga flyktingströmmarna söderut.

För Pétain och kretsen kring honom fanns därtill ett vägande argument för ett stillestånd snarast. För de som ville se ett annat och reformerat Frankrike än tredje republikens skulle det inte duga att utöva sin suveränitet från en skans i Bretagne. Det krävde en territoriell bas som alltså skulle komma att tillhandahållas genom en formell överenskommelse med Berlin. Alternativet till ett vapenstillestånd var kaos och total tysk kontroll. Polens öde var ett skräckexempel. Pétain skulle alltid framhålla att orsaken till Frankrikes olyckor stod att finna i det militära nederlaget, inte i vapenstilleståndet. Charles de Gaulle var av motsatt uppfattning.

Några tiotal deputerade i nationalförsamlingen – senaten och deputeradekammaren i gemensam sittning – lämnade Frankrike för Nordafrika, men resten stannade i landet. De beslutade med mycket stor majoritet den 11 juli vid en omröstning i – symboliskt nog – kasinot i Vichy att ge den nye regeringschefen, hjälten från första världskrigets stora slag vid Verdun 1916, Philippe Pétain, mandat att regera via dekret och skicka hem både deputeradekammare och senat. Så avvecklades formellt den tredje republiken som emanerade från nederlaget i det fransk-tyska kriget 1870–1871 och grundades 1875. Nu etablerade sig den Franska Staten, *État Français*, som blev dess officiella namn och som sedermera kommit att kallas Vichyregimen, vilken varade fram till augusti 1944.

Philippe Pétain blev, sedan han ändrat författningens republikanska normer, dess statschef och till att börja med dessutom regeringschef med en vice konsejpresident som inte formellt men de facto ledde mycket av regeringsarbetet. Systemet ändrades i april 1942 så att marskalkens roll blev enbart statschefens. Pierre Laval som i praktiken hade samma ämbete juni–december 1940, utsågs till regeringschef och hans ställföreträdare.

Vichyregimen har sedan Frankrike efter invasionen under general de Gaulle återfick sin fulla suveränitet förblivit ett ständigt debattämne och genererat starka känslor. Otaliga är de böcker som getts ut för och emot Vichy eller som sökt analysera dess natur. Redan 1964, således 20 år bara tjugo år efter dess ände, konstaterade en forskare att det fanns ca 1200 böcker utgivna om Vichyregimen. Eftersom det nu gått ytterligare 60 år kan man bara gissa att antalet är många gånger större. Den engelske Frankrikespecialisten Julian Jackson menar att perioden 1940–1944 är den mest utforskade enskilda perioden av den franska historien. Den förblir, mer än tre kvarts sekel efter kriget, mycket kontroversiell.

Under de första tjugo åren efter krigsslutet dominerade av begripliga skäl de Gaulles och motståndsrörelsens berättelse. Med tiden började man intressera sig för Vichyregimen. På sitt sätt är det märkligt att det var en amerikansk forskare, Robert Paxton, som 1972 publicerade en av de fortfarande mest återopade böckerna i ämnet. Paxton vände sig mot den tes som drivits av fransmannen Robert Aron som i en annan ofta citerad volym från 1954 försökte dra en skiljelinje mellan Philippe Pétain och andra företrädare för regimen som bar en större skuld än marskalken. Paxton betonade i stället kontinuiteten mellan Vichyregimen och dess föregångare i den tredje republikens politik, främst genom högern. Att utländska historiker inte sällan lättare kan distansera sig från ämnet än de inhemska framgår också av engelsmannen Julian Jacksons magistrala "The Dark Years" som kom 2000 och anlade ett bredare perspektiv på hela perioden, inklusive befrielsen. Jackson har även skrivit en monografi om rättegången mot Philippe Pétain, varom mera nedan.

För de Gaulle hade Vichyregimen egentligen aldrig existerat. Generalen sade efter kriget att det s.k. vapenstilleståndet var Pétains största misstag. De fyra åren med Pétain och regimens ledande politiker, Pierre Laval, representerade inledningsvis dock knappast en illegal regim, dock säkert i mångas ögon alltmera illegitim. Parlamentets båda kamrar hade alltså med mycket stor majoritet beslutat att avskaffa tredje republikens författning och överlämna makten till marskalken. Få har menat att deputeradekammaren och senaten inte skulle haft rätten att ändra 1875 års grundlag. Däremot har det på många håll ifrågasatts om man haft rätten att delegera till en enda person att skriva en helt ny författning. I vilket fall förverkade Vichyregimen genom sin politik på olika områden och framför allt samarbetet med Tyskland successivt sin legitimitet.

General de Gaulles syn på regimen demonstrerades tydligt i mars 1944 då hans nationella befrielsekommitté i Alger lät avrätta Pétains före inrikesminister Pierre Pucheu; marskalkens ministrar betecknades som förrädare. När generalen vidare intåg i Paris i augusti 1944 ville hans omgivning att han skulle utropa republikens återkomst från stadshusets balkong. Men generalen vägrade: republiken hade ju aldrig upphört. Det var han som representerade den franska legitimiteten, inte Pétains regim.

Två vändpunkter i Vichys historia skulle bli april 1942 då Laval, som marskalken i december 1940 avskedat, på bestämt tyskt önskemål, återinsattes som regeringschef och november samma år då tyskarna ockuperade den fria zonen, som svar på de allierades landsättning i Nordafrika. Motståndsrörelsen växte och sympatierna för de Gaulle ökade sedan denne i maj 1943 etablerat sig på vad som då var fransk mark, i Alger, och inom kort gjort sig till ordförande i den nationella befrielsekommitté som bildats. I denna roll konkurrerade de Gaulle ut den mera seniora och samarbetsvillige generalskollegan Henri Giraud, som amerikanerna – och Vichy – egentligen föredrog.

Trots att tyskarna i november 1942 alltså beslöt att ockupera även den fria zonen, ville Hitler upprätthålla fiktionen om en fortsatt suverän fransk stat. Ockupationen betecknades som en temporär åtgärd. Man sade sig ämna dra tillbaka sina trupper så snart situationen lugnat sig. Argumenteringen kan i efterhand te sig något besynnerlig, men Frankrike var en viktig kugge i det tyska krigsmaskineriet genom att leverera varor, inte minst livsmedel och krigsmateriel samt flera hundratusentals "frivilliga" arbetare till den tyska industrin. Dessutom behövde Berlin helt enkelt hjälp med att upprätthålla ordningen i ett rätt stort område, det största ockuperade, eller semiockuperade, territoriet i Europa bortsett från de erövrade delarna av Sovjet. Det fick man genom samarbetet mellan Vichy och de tyska myndigheterna. När ordningsproblemen efter hand ökade, satte Vichyregimen i januari 1943 in den hatade s.k. milisen som leddes av kollaboratörer. Den skulle inte minst komma att vändas mot motståndsrörelsen som ju längre kriget pågick ökade sin aktivitet. Milisen hade, trots att entusiasmen för regimen stadigt minskade, inledningsvis inga större rekryteringssvårigheter. Alternativet var för många att låta sig lockas till Tyskland för att arbeta i industrin.

Men efter den tyska ockupationen av den fria zonen blev Vichyregimen alltmer en tysk vasallstat i vars regering ingick alltfler franska kollaboratörer och lokala fascister. När den allierade invasionen i Normandie ägde rum satt Pétain och hans regering under Pierre Laval kvar i Vichy. Det sista regerings-sammanträdet ägde rum den 12 juli 1944. I augusti beslöt man på tysk sida att föra marskalken och hans regering först till Belfort i Alsace sedan till Siegmaringen i Tyskland. Där levde den franska kontingenten i ett halvår än mera av ett skuggliv. I april 1945 skjutsades Pétain över gränsen till Schweiz. Han skulle sedermera insistera på att föras tillbaka till Frankrike där han ville uppträda i

en rättegång för att försvara sitt fögderi. Denna skulle komma att hållas i juli/augusti 1945 och diskuteras närmare i avsnitt III.

Laval och Pétain

Det är ganska klart att Pierre Laval, från början socialist och sedermera en framträdande högerpolitiker under mellankrigstiden, var Vichyregimens onda genius. Laval var samtidigt pacifist och en tidig anhängare till samarbete med tyskarna, till försvar mot bolsjevismen som var den gemensamma fienden. Hans främsta politiska mål var att genom sin samarbetspolitik söka eliminera den demarkationslinje som skiljde den ockuperade från den s.k. fria zonen. Regeringen skulle därmed kunna flytta tillbaka till Paris och kunna verka för en neutral politik, men i nära samarbete med Berlin. Frankrike skulle med denna politik kunna etablera sig som det nya Europas näst största stat. Fortsatt tysk kontroll över Frankrike skulle, tänkte man sig, under en övergångstid kunna t.v. utövas genom tysk närvaro i dess hamnar och vid landets gränser. Laval kom ingen vart med dessa försök att övertyga tyskarna som hänvisade till att detta finge bli en fråga för den fred som endast kunde komma när Storbritannien besegrats.

Statschefen själv tycks ha varit ganska ambivalent när det gällde strävanden att revidera stilleståndsavtalet. Han ville nog gärna flytta till Versailles, men insåg samtidigt att hans regering sannolikt skulle ställas under striktare tysk kontroll än om den fortsatte sitt i alla fall under regimens två första år fram till november 1942, relativt självständiga liv i den lilla kurorten. Han skulle bättre som kung i en mindre i princip autonom stat än i praktiken satrap i en större kunna hävda franska intressen. Sannolikt fruktade också statschefen att ett nytt ”definitivt vapenstillestånd” eller ”preliminär fred” i praktiken skulle bli mera permanent och sålunda förbli en spärr för det neutrala Frankrike, med sitt kolonialvälde intakt, som man alltså ville se.

I den idévärld som traditionalister som Pétain omfattade representerade det område som Vichyregimen i princip behärskade det lantliga, sanna och oföränderliga Frankrike, ”le pays réel”, medan norra delen av landet som nu ockuperades av Tyskland representerade det moderna, industrialiserade och globala Frankrike som man misstrodde.

Vichyregimen måste givetvis ses mot bakgrund av det ganska oroliga franska 1930-talet och de reaktioner på högerhåll som folkfrontsregeringen Blum 1936–1937 och samarbetet mellan socialister, radikala och kommunister föranlett. Detta hade skrämmt slag på det borgerliga Frankrike och lett till de högerledda regeringarna Daladier – som tillsammans med Neville Chamberlain skrev på Münchenöverenskommelsen med Hitler – och Reynaud.

Den regering och den nya stat som skulle ledas av Philippe Pétain skulle utveckla sig till ett slags koalition mellan olika högerkrafter, som alla kämpade

om marskalkens öra. För den allmänhet som i alla fall under de första åren hyste förtroende för regimen var detta framför allt knutet till Pétain personligen. Han var den, ansåg många, som två ggr räddat landet, 1916 -1917, genom avvärjningssegern vid Verdun och nu igen efter vad man kallade debaclet för de franska styrkorna och det påföljande lämmeltåget av flyktingar i miljontals som befann sig på vägarna söderut. Åsynen av dessa ändlösa människomassor, "l'exode", symboliserade på ett alltför tydligt sätt det franska nederlaget.

Vichy och Nordafrika

De ledande männen under de kommande fyra åren skulle utom Pétain och Laval bli två militärer, tidigare ÖB Maxime Weygand och amiralen Francois Darlan. Weygand utsågs i maj 1940 till ÖB och blev i juli marskalkens förste försvarsminister. Han var ingen anhängare av samarbete med tyskarna och skulle ganska snart sändas till det franska Nordafrika som regeringens högste både militäre och politiske representant. Det var en befattning som speglade den betydelse som Vichy tilldelade territoriet på grund av dess geografiska närhet till moderlandet och de militära resurser som man hade tillgång till i denna region. Dessa resurser förblev mycket större än vapenstilleståndets villkor egentligen medgav.

Det var också i egenskapen av regimen prokonsul i Nordafrika som Weygand 1941 kom överens med den amerikanske diplomaten Robert Murphy om livsmedelsleveranser till området. Roosevelt hade redan innan USA kom med i kriget etablerat en till formen konsulär men i praktiken politisk närvaro söder om Medelhavet, vilket knappast undgick tyskarna. På tyskt håll såg man Weygand som opålitlig varför man verkade för hans avlägsnande, vilket också skedde i november 1941. Berlins intresse för de franska besittningarna i Nordafrika ökade särskilt sedan den tyska Afrikakåren sändes till regionen för att stötta de italienska styrkorna i Libyen och deras försök att tränga fram till Suezkanalen. Försörjningen av Afrikakåren medförde tyska önskemål om att få använda hamn- och landningsfaciliteter i regionen. Så avtalade Vichy och Berlin i maj 1941 om tillgång till hamnen i Bizerte i Tunisien och landningsmöjligheter vid vissa flygbaser.

Weygands uppgifter i Nordafrika skulle under Francois Darlan, till professionen amiral och regeringschef februari 1941-april 1942, hanteras direkt från huvudstaden. Darlan betecknas i de flesta skrifter om Vichy som en ren opportunist, en skrivbordsamiral som delade många franska sjöofficerares avsky mot briter. Det urgamla traumat från Trafalgar förstärktes givetvis av det brittiska anfallet mot den franska basen Mers-el-Kébir i Algeriet i juli 1940 där över 1000 franska flottister stupade och flera tunga fartyg sänktes eller skadades. Anledning till detta ovanliga angrepp var att Winston Churchill fruktade att de franska fartygen skulle falla i tyskarnas händer. Den franske

marine befälhavaren vägrade emellertid att överlämna fartygen till britterna eller beordra dem att segla till det franska Västindien. Det ledde till kraftiga reaktioner mot det ”sveckfulla” Storbritannien, vars synder i det förflutna återigen ofta citerades.

Med Maxime Weygand i pension och ett slags husarrest och sedan Francois Darlan i december 1942 mördats i Alger skulle de två sista åren bli ett slags maktkamp mellan den gamle marskalken och den alltmer cyniske Laval. Pétain insåg att en allierad invasion skulle komma förr snarare än senare. När han i ett jultal 1943 avsåg ta upp frågan om ett eventuellt återinkallande av nationalförsamlingen ingrep tyskarna. Den tyske generalkonsuln i Vichy, som fick se texten, insåg förstås att Pétain förberedde ett slags politisk reträtt och ville bereda marken för att möjligen efter en kommande invasion överlämna makten till de Gaulle. Talet hölls aldrig och marskalken kände sig alltmer som en fånge. Laval tröstade sig med att de tyska undervapnen, V 1, V 2, jettflyg och nya stridsvagnar skulle vända krigslyckan. I ett märkligt samtal med Sveriges chargé d’affaires i februari 1944 spekulerade han kring möjligheten av en tysk-allierad fred. Detta samtal skulle leda till viss internationell publicitet, varom mera nedan.

Pétains och regimen inhemska ställning

Marskalken skulle under de första åren bli föremål för en omfattande personkult. Denna underhölls genom eriksgator, ibland även i det ockuperade Frankrike, och frekventa radiotal. Kulturn kunde ta sig många olika uttryck, inte bara i mängder av krimskrams, glas, klockor, vimplar med bilder av den gamle mannen. Ofta utgick kulturn från marskalkens vördnadsvärda ålder, kombinerad med intrycket av hans påtagliga spänst och intensiva blåa ögon. Han kunde således porträtteras som både gammal och överlägset vis, men också påfallande vital för sin ålder.

De första åren fram till Pierre Lavals återkomst till makten i april 1942 regerade Pétain med ganska fast hand och höll kabinettet i herrans tukt och förmaning. De som skrev hans tal och frekventa radiobudskap kunde framställa marskalken som nationens fader – medborgarna blev i hans tal ”mes enfants”. Ibland utmålades han nästan i religiösa termer som en Kristusfigur, som tagit på sig ett ställföreträdande lidande för fransmännen men särskilt de fattiga, sjuka, arbetslösa, krigsfångarna m. fl. olyckliga kategorier. Med dylika resonemang försökte statschefen särskilt vid juletid trösta sina landsmän som hade ekonomiska bekymmer och därtill ofta en man, en bror eller andra anförvanter i fångläger i Tyskland. De hade det i alla fall bättre än krigsfångarna som dessutom tvingades leva bland alla tyskar medan tyskarna i Frankrike i alla fall var en minoritet!

Till att börja med bestod regeringarna i Vichy av en blandning av gamla politiker från den tredje republiken, ämbetsmän och militärer. Många av dessa

skulle dyka upp i både fjärde och femte republikerna. En prominent sådan var den sedermera presidenten Francois Mitterrand som till 1943 var generalsekretär i den regimstödda krigsveteranrörelsen. Med tiden skulle dock gestalterna från 1930-talet bli mera sällsynta och regeringen under Pétains senare år mest bestå av teknokrater och tyskarnas ivrigaste samarbetsmän.

Regimen stöddes naturligtvis främst av traditionella högerkrafter, men ingalunda enbart. Flera f.d. socialister som Laval och Marcel Déat och exkommunister som Jacques Doriot, som i förvärvad avsky för sin gamla tro eller som anhängare av ett fransk-tyskt närmande – de som 1938 var parlamentsledamöter hade röstat för Münchenöverenskommelsen – anslöt sig till Vichy. Även en fackföreningsledare som René Belin sökte sig till Pétain och blev arbetsminister. Annars applåderades Pétain, inte okritiskt men dock, av monarkister som Charles Maurras och hans inflytelserika rörelse Action Francaise, av den rätt betydande nationalkonservativa rörelsen Croix de Feu under ledning av överste de la Roque, av den katolska kyrkan som vädrade morgonluft, av ämbetsmannakåren, domarna och de i landet så viktiga prefekterna som förväntades svära trohetsed till marskalken. Den armé som vapenstillståndet medgav och de intakta franska styrkorna i kolonierna var lojala mot marskalken.

De ivrigaste kollaboratörerna, franska nazister och fascister, höll mest under de första åren till i Paris men skulle senare under 1943 och 1944 komma att ingå i regeringen i Vichy. Namn som Jacques Doriot, Joseph Darnand som satte upp den fruktade milisen och Philippe Herniot, som höll eldande anföranden till regimens och tysksamarbetets försvar, tillhörde liksom Marcel Déat de s.k. ultrakollaboratörerna. Darnand blev i slutet av 1943 minister för den allmänna ordningen, Henriot 1944 propagandaminister och Déat arbetsminister. Flera av dessa skulle sensommaren 1944 följa med i exilen i Tyskland. Eftersom både Pétain och Laval vägrade att på tysk mark fullgöra några officiella uppgifter utsågs Fernand de Brinon, vilken fungerat som Vichyregimens kontaktman i Paris, att leda något slags profascistisk exilregering med syfte att verka för Frankrikes befrielse från de allierade. Det ironiska blev således att Brinons kommitté från hösten 1944, när de Gaulle installerat sig i Paris, kom att göra anspråk på en roll liknande den generalen 1940–1943 intog i London och senare 1943–1944 i Alger.

Den franska industrin kom att under kriget att arbeta för ockupationsmakten. Den var beroende av Vichyregimen för att få tillgång till både arbetskraft och råvaror. Båda var stora bristområden. Till att börja med befann sig ett mycket stort antal krigsfångar i Tyskland, ca 1,5 miljoner (siffrorna förefaller något osäkra), som regeringen Laval med olika medel sökte få tillbaka hem. De behövdes både i jordbruket och industrin i hemlandet. Samtidigt efterlyste Berlin hela tiden nya skaror av ”frivilliga” gästarbetare för att, som ersättare för alla inkallade soldater, täcka den tyska krigsindustrins behov. Laval försökte, liksom Francois Darlan under dennes tid som regeringschef 1941–1942, under åtskilliga resor till Paris

och Tyskland utverka ett slags byteshandel varigenom t.ex. tre arbetare skulle sändas österut för varje krigsfånge som kom hem. Nazistregimens ovilja att släppa de franska krigsfångarna måste ha berott på att man fruktade att de, med viss stridsvana, om krigslyckan vände, skulle kunna användas igen mot Tyskland. De var också värdefull bytesvara och ett slags gisslan för fortsatt franskt samarbete. Att direkt tvångsvägen sätta in dem i den tyska industrin skulle dock ha stridit mot de internationella konventioner som även Tyskland, i varje fall i förhållande till somliga länder, verkade ha intresse av att följa.

Regimen stöddes också av ett band av franska nazistiska eller nazistanstrukna intellektuella som författarna Robert Brassilach (som de Gaulle vägrade att benåda och som därför avrättades) Pierre Drieu de Rochelle (som begick självmord), Louis-Ferdinand Céline (som även efter kriget förblev en oförbätterlig antisemit, i exil i Danmark men sedan föremål för amnesti) och först också dramatikern Jean Giroudoux, som varit kulturminister i Daladiers regering. Även den på sin tid välkände författaren Henri de Montherlant tillhörde samma krets men kom efter kriget undan med ett års publiceringsförbud.

Regimen lade ned mycken energi på att väva stöd bland de yngre. Den legendariske Wimbledonmästaren Jean Borotra ledde inledningsvis det särskilda sportsekretariat som sattes upp. Eftersom Frankrike inte efter vapenstillståndet skulle komma att inkalla aktuella årskullar till militärtjänstgöring funnes det anledning att fänga in dem i ett annat institutionellt sammanhang. Så bildades organisationen Les Chantiers de la Jeunesse som innebar att de aktuella årskullarna i stället för militärtjänstgöring fick tillbringa ett halvår i ett slags utbildningsläger. De kunde också bidra till att sprida regimen budskap. Annars blev prefekterna, den statligt utsedda ledningen för varje departement regimen ögon och öron ute i landet. En viktig roll fick också den officiella veteranrörelsen, Légion Française des Combattants, som stod regeringen nära. Dess sekreterare var Francois Mitterand ett tag under 1942 var innan han flyttade över till organisationen för de franska krigsfångarna i Tyskland. För sitt arbete belönades den blivande presidenten med en hög orden. Men 1943 anslöt sig Mitterand till Pétains motståndare.

Vichys ideologi: den nationella revolutionen

Syftet med projektet med den nationella revolutionen var att söka distansera Frankrike från den polarisering och förstelning som sades ha utmärkt 1930-talet och som i de konservativa kretsarnas ögon var orsak till debaclet. Det var nu, framhöll pétainisterna, dags för Frankrike att genomföra sin tolfte revolution (ett begrepp som gavs en vid tolkning), räknat från gallerna på 300-talet. Den närmast föregående revolutionen skedde, enligt detta synsätt, 1914–1916 när fransmännen under marskalkarna Joffre, Foch och just Pétain slog tillbaka fienden.

Det nationella projektet var tillbakablickande, rent av romantiskt, med syfte att återskapa ett försvunnet och givetvis aldrig existerande ideal. Man sökte "le pays réel", böndernas, byarnas, borgmästarnas och regionernas Frankrike. Man såg tillbaka på tiden före 1789 års revolution. Treenigheten "liberté, égalité, fraternité" ersattes med "travail, famille, patrie". Samhället skulle vila på tre gemenskaper: familjen, arbetsplatsen och nationen. Staten skulle, menade man, vara både stark och svag. Stark som skydd för medborgarna, svag för att kunna återge fransmännen i familjen och arbetsgemenskapen större frihet. Den tredje republiken hade inte medfört en tillräckligt auktoritativ stat som inte kunnat garantera nationens sanna friheter. Genom en decentralisering till regioner och yrkesgemenskaper skulle man kunna garantera de friheter som ett ansvarslöst parlament inte förmått. Kvinnorna, som i den nationella revolutionens anda skulle återgå till att ta hand om hemmet, och barnen skulle genom betoningen av familjen som nationens innersta kärna åtnjuta särskilt skydd. Pétain utbrast själv vid ett tillfälle att det föddes för få barn i landet.

Den franske historikern Gérard Miller påpekar i en analys av regimens vokabulär att det är påfallande hur många ord som har prepositionen "åter" eller "re", återskapa, återställa, återgå, revitalisera o.s.v. Pétain motsatte sig de franska nazistanhängarnas försök att skapa ett enda stort parti, enligt tysk modell. Regimen ansåg att partier endast var konfliktskapande. Samhället borde i stället organiseras enligt italiensk, spansk eller kanske i Pétains ögon främst portugisisk korporativ modell. Marskalken lär ha haft en bok av Antonio Salazar på nattygsbordet. Med arbetsgivare och arbetstagare i samma korporationer skulle man kunna eliminera artificiella konflikter i samhället. Strejker förbjöds följaktligen. Jordbruksnäringen och familjen skulle utgöra basen för det nya Frankrike. Det var 1930-talets erfarenheter som ökade.

Regimen ägnade också mycken uppmärksamhet åt utbildningssektorn. Flera ledande akademiker innehade posten som undervisningsminister. Önskemålet från katolskt håll om ett större kyrkligt inflytande i skolorna tillmötesgicks såtillvida att religiös undervisning i viss utsträckning tilläts. Vidare kunde den fria skolsektorn, som omfattade kanske 1/5 av eleverna, erhålla statsstöd. Men egentligen varken hann man eller ville kanske helt förändra den sekulära skola som hade ett så starkt grepp om den franska opinionen.

Den nya konstitutionen som inspirerats av en idévärld som framför allt formades av den monarkistiske författaren Charles Maurras och gängse franska högerideal, kom att likna en monarki. Det bör noteras att alla lagar som Vichy stiftade, inleddes med den majestätiska frasen "Vi, Philippe Pétain, marskalk av Frankrike och statschef, dekreterar att..".

De flesta som skrivit om Vichyregimen försöker att bestämma dess ideologiska hemvist. Med sin nostalgiska inriktning på försvunna ideal kan, menar Robert Paxton, den nationella revolutionen inte jämföras med fascismen eller nazismen. Även om den auktoritära konstitutionen och antiparlamentarismen

liksom antipatin mot kommunismen var ett gemensamt drag bejakade ju fascismen och nazismen moderniteten, enpartistyre och våldets berättigande. Dessa var i Vichys ögon främmande idéer.

Den nationelle revolutionen syftade således på många sätt till att återskapa ett svunnet Frankrike. Men ideologerna bakom projektet ville också se ett enat land som vände sig mot vad den ryskfödde amerikanske samhällsvetaren Nathan Leites menade var utslag av fransk mentalitet. Ett tema både i litteraturen och den politiska debatten är att fransmannen ogärna vill låsas in i ett hörn, utan behålla alla utvägar (Leites 1969: 9 ff). Man kan skriva på en överenskommelse därför att man samtidigt känner sig oförhindrad att hoppa av den om man ändrar sig. På samma sätt, menar Leites, att mångfalden i samhället – "my watchword is diversity" – är ett annat sätt att beskriva ett liknande tema (Leites 1969: 25 ff). En följd av att man till varje pris vill undvika att låsa sig är att aldrig planera för längre perioder. Under de frekventa regeringskriserna i tredje republiken saknades ofta någon idé om vilken regering som skulle komma sedan den sittande störtats. När Pierre Laval sommaren 1940, innan man beslutade att överlämna makten till Pétain, argumenterade han för nödvändigheten av att revidera författningen gav han ingen indikation på vad denna revision skull sikta till. På samma sätt pläderade han vid samma tid för att förhandla med tyskarna utan att uttrycka någon uppfattning om i vilken form detta skulle ske eller vad dessa förhandlingar borde leda fram till. En nära medarbetare till marskalken menade att Pierre Laval aldrig haft en plan i hela sitt liv" (Leites 1969: 253), utan var en arketypisk opportunist. Han ville alltså inte låsa sig utan som var vanligt under tredje republiken skjuta upp beslut till dess de var absolut nödvändiga. Han var naturligtvis inte ensam om att tänka i dessa banor. Tvärtom finns otaliga vittnesbörd om att detta politiska agerande var mycket vanligt i tredje och igen fjärde republikens parlamentariska liv.

Denna mentalitet var, enligt de som stödde marskalken, en viktig anledning till motsättningar och politisk immobilism i den tredje republiken. Det fanns således de som visste vad de ville uppnå med det franska samhället. De hade hörts under 1930-talet. Men nu skulle de få möjlighet att iscensätta förändringar. Dessa skulle bli element i en nationell revolution.

De franska nazistvännerna i Paris stödde något motvilligt regimen i söder. De ville i den gamle marskalkens skugga främja sina politiska mål. Med tiden, särskilt från slutet av 1943, skulle de få större inflytande. Men ju starkare motståndsrörelsen blev och ju närmare den allierade invasionen kom, förvandlades Vichy med den hatade milisen alltmer till en polisstat, med frekvent och ofta godtyckligt våld från regimens sida. Den växande styrkan hos den ändå ganska splittrade motståndsrörelsen, särskilt i den kanske mest välorganiserade delen, kommunisternas, och det allt synligare stödet för de Gaulle polariserade den politiska situationen i landet.

Vichyregimens utrikespolitik

Philippe Pétain och Laval skulle vara oeniga om åtskilligt och avskydde varandra. Men om en sak var de eniga, nämligen att hålla Frankrike utanför kriget och inte bli en direkt allierad till Berlin. Man tröstade sig i nederlaget med att Tyskland visserligen var i besittning av större makt men att fransmännen var mera intelligenta och därför skulle komma att spela en ledande roll i det nya Europa. Frankrike skulle rent av kunna bli medlare mellan Tyskland och den anglosaxiska maktsfären. Denna under ockupationen närda dröm skulle ju senare återkomma när de Gaulle 1945 (och efter återkomsten 1958) som regeringschef talade om möjligheten av en tredje, kontinentaleuropeisk, kraft, mellan USA och Sovjet. Denna föreställning var således i vad avser Philippe Pétains regim inte något arv från tredje republiken.

I vad avser graden av samarbete med Tyskland var Laval klart mera positiv än marskalken som ville hålla distans till Berlin och så länge det var möjligt använda relationerna till USA som ett slags balansfaktor gentemot Berlin. Pétain sade sig vara varken anglofil eller germanofil. Men båda utsattes för en kontinuerlig kampanj från kollaboratörerna och de lokala fascisterna och nazisterna. Så sent som i början av juli 1944, då den allierade invasionen pågått i en månad, utfärdade dessa grupper en deklaration där de yrkade på en direkt militär uppslutning kring Tyskland. Aktstycket undertecknades av ett antal militärer, fyra ministrar i Lavals regering, representanter från näringslivet m.fl.

Men innevånarna i den fria zonen hade, liksom landsmännen i norr, fullt upp med att försöka leva ett drägligt liv. Deras entusiasm för regimanhängarnas planer på att återskapa ett svunnet Frankrike var måttlig. Ett tag hade marskalkens budskap ett efterlängtat innehåll. Efter den obeskrivliga röran våren/försommaren 1940 tedde sig en annan samhällsmodell än den som många inom särskilt borgerligheten menade bragt landet i sådan olycka lockande. Men allmänheten var lika skeptisk som ledande politiker till tankarna på den nationella revolution som kretsen kring Pétain ömmade för.

Livsmedelssituationen blev värre med åren, även om direkt svält knappast rådde. Det nationella programmet kom i konflikt med verkligheten som nödvändiggjorde statliga ingripanden i näringslivet. Både lokala behov och tyska krav på större leveranser av olika strategiska varor och livsmedel tvingade fram en helt annan ekonomisk modell än den Pétain och hans anhängare ville se. En liknöjdhet, som återspeglas i den svenska legationens rapportering, spred sig bland befolkningen samtidigt som benägenheten att lyssna på förbjudna meddelanden från de Gaulle i London ökade. Egentligen, skriver Gérard Miller, havererade det nationella projektet i och med att Pierre Laval i april 1942 åter blev regeringschef. Då blev samarbetet med Hitler det primära; traditionalisterna tappade mark. Även om marskalken var påfallande vital minskade också hans energi och förmåga att hålla tillbaka Laval.

En intressant drivkraft bakom samarbetet med Tyskland var de pacifistiska och protyska strömningar som främst Pierre Laval företrädde. En radikal politiker som den mångårige och mycket kontroversielle ministern Joseph Caillaux hade redan före första världskriget förordat ett närmande till Berlin (han satt t.o.m. ett slag i fängelse för olagligt samröre med tyskarna). Den brittiske historikern Geoffrey Barraclough skriver i sin bok om Marockokrisen 1911 att om inte Pierre Laval funnits till hands skulle Caillaux om han varit i bättre skick 1940 kunnat bli en passande regeringschef i Vichy (Barraclough 1982: 50). Men även andra politiker i Paris verkade för fransk-tysk försoning. Aristide Briand argumenterade ju till sin död 1932, tillsammans med den tyske utrikesministern Gustav Stresemann, för att de europeiska staterna måste samverka för att undvika nya konflikter. Bakom detta tänkande fanns också en medvetenhet på fransk sida om att maktbalansen på den europeiska kontinenten ändrats till Frankrikes nackdel och att särskilt efter den ryska revolutionen ett samarbete med Tyskland var nödvändigt om man skulle kunna hejda den bolsjevitiska faran. Vichyregimens utrikespolitik var således inte alldeles ny.

Parallellt med den nationella revolutionens väg anställde Vichyregimen, på sitt sätt logiskt nog, snart efter makttillträdet en rättegång mot den tredje republikens ledande krafter under 1930-talets slut. De var främst de tidigare konseljpresidenterna, socialisten Léon Blum, radikalen Édouard Daladier och generalen Gamelin. Syftet var att lagföra de politiker och den överbefälhavare som dragit Frankrike i kriget. Rättegången drog ut på tiden men kom mera att handla om försummelser när det gällde förberedelserna för kriget snarare än ansvaret för de beslut som dragit in Frankrike i en hopplös strid. Detta ledde till ett tydligt tyskt missnöje. Rättegången lades därför ned. Blum och Daladier fördes efter hand till Buchenwald där de dock tycks ha behandlats mycket bättre än andra fångar. Båda skulle återuppta sina politiska karriärer efter kriget. Blum var ett kort tag vintern 1946/1947, efter de Gaulles avgång i januari 1946, på nytt konseljpresident.

Vichyregeringarnas utrikespolitik kretsade av uppenbara skäl kring Tyskland, Storbritannien, USA och Vatikanen. Den officiella politiken var att Frankrike skulle vara neutralt och på så sätt återvinna sin territoriella integritet. På tysk sida ville man förstås att landet skulle ansluta till axelmakterna. Vichyregimen kom aldrig nära ett sådant beslut även om den tyske ambassadören Otto Abetz (som verkade i Paris, trots att det ju där inte i huvudstaden fanns någon regim att vara ackrediterad hos), särskilt under François Darlans tid som regeringschef önsketänkte att det skulle ske. Men detta var varken Pétains, Laval eller Darlans uppfattning; de var ju kanske av litet olika skäl av helt motsatt åsikt. Endast de franska nazisterna drömde om en sådan politik. Marskalken ogillade sina tyska övervakare som han alltid kallade "les Boches". Och Laval var således pacifist. Inte heller tycks det ha varit aktuellt att Vichy skulle

ansluta sig till Antikominternpakten som högtidligen firade femårsjubileum i Berlin i november 1941.

Lösningen blev för Vichys del att man satte upp en fransk frivilliglegion (Légion des Volontaires Française, LVF), som sattes in på östfronten. Detta initiativ hade givetvis regimen välsignelse. Syftet var att utan att ansluta till Barbarossa visa regimen goda vilja, på samma sätt som Spanien, med den dock betydligt större Condordivisionen gjorde. Men det skulle bli ett tämligen misslyckat projekt. Man nådde inte ens i närheten av det antal frivilliga man satt som mål, 50 000. Tyska arméläkare förkastade många av de som anmält sig. Till sist skulle ca 6 000 komma att sättas in på östfronten. Dessutom skulle tyskarna ge de frivilliga tyska uniformer varför styrkans natur av bidrag till kampen mot bolsjevismen inte tydligt framgick. Detta retade marskalken.

Ett frivilligt franskt Waffen SS-förband skulle komma att kämpa med tyskarna in i det sista, i slutstriderna i Berlin april-maj 1945. Den franske fascistledaren Jacques Doriot utmärkte sig f.ö. som officer i legionen.

Pétain och Laval var knappast ense om hur den franska neutralitetspolitik man ville föra skulle tolkas. Laval satsade ju på en tysk seger, medan Pétain också var angelägen om relationerna till USA. Där hade han och Franklin Roosevelt en gemensam uppfattning. För marskalken var goda relationer till USA en balanserad mekanism i förhållande till Tyskland. I Washington må man haft förhoppningar om att man efter Pearl Harbor skulle kunna få Frankrike med i kriget igen på de allierades sida. Mer realistiskt var att hindra att Vichy också militärt slöt upp bakom axeln. På amerikansk sida var man också mycket angelägen om att Vichy behöll kontrollen över Nordafrika och inte släppte in tyskarna. Man ville också från amerikansk sida försäkra sig om att de franska styrkorna i Nordafrika inte skulle sätta sig till motvärn när en invasion skulle bli aktuell. Detta lyckades också till stor del. Viss eldgivning förekom inledningsvis men vapenvila slöts ganska snabbt i Alger i november 1942. Bakom detta låg ett tydligt mått av dubbelhet. Marskalken hade instruerat de lokala befälhavarna att göra motstånd, men fann sig snart i situationen.

Från amerikanskt håll ville man också skaffa sig goodwill hos Vichyregimen genom att medge att släppa i USA frysta franska medel för att på amerikanska kölar leverera livsmedel till Nordafrika i synnerhet. Livsmedelssituationen i både själva Frankrike och imperiets nordafrikanska del var efter nederlaget och oredan 1940 särskilt prekär.

Pétain och Hitler

Marskalken själv intog alltså en negativ hållning till tyskarna. Givetvis var denna hållning påverkad av hans erfarenheter av första världskriget. Hans enda möte med Hitler ägde rum i en liten by i östra Frankrike, Montoire, i oktober 1940 då den tyske kanslern var på hemväg från en misslyckad giljarresa till

den spanske diktatorn Franco; Hitler ville försöka övertala denne att militärt ansluta sig till axelmakterna, men den spanske diktatorn sade nej med hänvisning till att hans land efter inbördeskriget var utmattat. Sammanträffandet i Montoire lär knappast ha avsatt någon substans, men Hitler uppträdde i alla fall respektfullt mot den soldat som gjort en avgörande insats i första världskriget. Mötet skulle emellertid komma att åberopas både av den tyska ledningen och av de franska nazisterna och fascisterna som en möjlighet ett utvidgat samarbete mellan de båda länderna. Detta upprepade de fascistvänliga och av tyskarna subventionerade tidningarna i Paris ständigt i sin kampanj mot Vichys ”attentister”. Denna debatt skulle pågå under hela regimen livstid. Hitler hoppades kanske att Frankrike skulle komma att delta i kampen mot England, liksom senare mot Sovjetunionen. Pétais avsikt var således att hans Frankrike skulle förbli neutralt, men med av omständigheterna framtvingat samarbete med kontinentens dominant, vars syn på kommunismen man delade i Vichy. Men det var om samarbetets natur man diskuterade internt.

Vichy och de allierade

Regimens förhållande till Storbritannien och USA var således ganska olika. Sedan britterna efter vapenstilleståndet i juli 1940 anfällt den franska flottan i Mers-el-Kébir på den algeriska kusten, bröt man med London. Att Winston Churchill tillät Charles de Gaulle att verka från London gjorde inte britterna mera populära i Vichy. Britterna skulle vidare, med baser i Palestina, komma att delta i de strider som våren 1941 ägde rum i Syrien mellan Vichyregimen och anhängare till de Gaulle. Under dessa kom Vichyregeringen så nära ett direkt militärt samarbete med Tyskland som man skulle komma. Man tillät nämligen tyskt flyg att använda franska baser i Syrien. Detta var av värde för Berlin när man så när lyckats vrida Irak ur britternas händer; ett kort tag regerade en tyskvänlig regim i Bagdad.

Vichyregimens förhållande till USA var av en annorlunda karaktär. Roosevelt skulle aldrig komma att tåla Charles de Gaulle, men var angelägen om relationerna med den franska regeringen. Då var de Gaulle mera ett irritations-element än en tänkbar allierad. Anledningen till den amerikanske presidentens intresse för relationerna med Vichy var att man framför allt ville söka hindra att Frankrike anslöt sig till Storbritanniens fiender. I Vita Huset ville man vidare försöka se till att regimen suveränitet respekterades och att tyskarna inte medgavs möjligheter utnyttja franska baser i Nordafrika vilket skulle kunna underlätta ett angrepp mot Suezkanalen. Presidenten visade tidigt ett stort intresse för Afrika och sände en tjänsteman, Robert Murphy, från legationen i Vichy, som diplomatisk spejare i regionen.

Det låg knappast i USA:s intresse att axelmakterna tog kontrollen över Medelhavsregionen och hotade sjöfarten. Detta gällde både innan USA inträtt i

kriget och efter Pearl Harbor. Den tyska Afrikakåren sattes i början av 1941 i land i Libyen för att bistå Italiens försök att erövra Egypten och därmed kanalen. Den allierade, huvudsakligen amerikanska, landstigningen i franska Nordafrika i november 1942 skall ses i detta strategiska sammanhang. Om axelmakterna skulle dominera Medelhavet skulle det ju också sannolikt bli svårare för Spanien att stå emot dessas press att ingripa mot britterna.

För att främja dessa syften skickade Roosevelt i januari 1941 amiralen William Leahy, sedermera stabschef både hos presidenten och hans efterträdare, Harry Truman, som sändebud i Vichy. Man hoppades också att han och den franske regeringschefen Darlan som amiraler skulle kunna utveckla en närmare relation med varandra. Leahy verkade fram till våren 1942 då han efter Pierre Laval's återkomst till makten lämnade och relationerna i stället skulle hanteras av en chargé d'affaires, på lägre diplomatisk nivå.

USA skulle således behålla sin representation i Vichy ända till november 1942 då den i samband med att Tyskland också ockuperade den fria zonen internerades av tyskarna.

Utöver förhållandet till de tre stormakterna var naturligtvis det till Påvestolen och grannlandet Schweiz av stor vikt. Den katolska kyrkans roll förstärktes under Pétains regim, men således kanske inte i den utsträckning som man i Rom eller i franska katolska kretsar hade hoppats. Den påvliga delegaten spelade dock som kårens älderman en betydande roll i det diplomatiska livet i kurorten.

Vichyregimen vidmakthöll sin diplomatiska representation i de stater som fanns representerade i den provisoriska huvudstaden. I Stockholm fanns fram till 1943 på ambassaden på Narvavägen en herre med det klingande namnet de Vaux Saint Cyr. Denna ambassad skulle en tid efter den tyska interventionen i söder för UD förklara att man inte längre representerade Vichy, men avsåg att stanna på sina poster. Det var naturligtvis en ohållbar situation. Vichy sände också 1943 en ny charge d'affaires att representera regimen. De Gaulleanhängare övertog sommaren 1944 legationsbyggnaden varpå Saint Cyr ett tag återvände till posten som Frankrikes minister i Stockholm.

Vichy inför rätta

General de Gaulle hade helst sett att Pétain stannade i Schweiz för att undvika de reaktioner som en rättegång med marskalken närvarande skulle väcka i Frankrike; han hade helst velat se en rättegång *in contumaciam*. Detta framförde generalen också till Schweiz ambassadör som dock endast kunde konstatera att marskalken insisterade på att återföras till fransk jord. De Gaulle menar att Pétain visat mod eftersom han måste ha förstått att han skulle komma att dömas som skyldig. Men de Gaulle hyste säkert också viss respekt för den man som generalen tjänstgjort hos under världskriget och på 1920-talet bistått med

skrivandet av marskalkens bok om Verdun. Överhuvudtaget tedde sig denne för de Gaulle som en tragisk figur. Pétain hade gjort landet stora tjänster, var maktylsten men knappast någon intrigör. Däremot hade andra, menade generalen, bakom hans rygg av "majestätisk trötthet" ägnat sig åt intriger. Tragiken låg i att marskalken först när han var mycket gammal kom till makten. De Gaulle beskriver i sina minnen Vichyregimen som grundlagsstridig, men motiverar inte på vilket sätt så skulle vara fallet. Däremot tycks han mena att Pétains möte med Hitler i oktober 1940 innebar att marskalken slagit in på kollaborations väg och därmed förverkat regimens legitimitet. Detta är sedan länge en väl representerad ståndpunkt om Vichyregimens dagar.

Philippe Pétain dömdes av domstolen till döden men de Gaulle omvandlade straffet till livstids fängelse, vilket straff marskalken tillbringade på ön Yeu utanför Bretagnes kust. Där dog han först 1951 och begravdes på den lokala kyrkogården, idag en vallfartsort för marskalkens sentida anhängare. Olika försök att flytta hans stoft till krigskyrkogården i Verdun, platsen för hans avgörande militära insats, har så långt inte lett till något resultat.

Pierre Laval åtalades också inför en specialdomstol och dömdes likaledes till döden, vilken dom exekverades. Praktiskt taget alla de 108 ministrar som ingick i regeringarna under Vichytiden ställdes inför domstol; några sköts av motståndsrörelsen och en avrättades i Alger således av de Gaulles nationalkommitté. Men endast Laval och den siste inrikesministern Darnand av regimens ledande män dömdes, utöver marskalken, i efterkrigstidens rättsuppgörelse till lagens strängaste straff. De flesta kom ganska billigt undan med fängelse-domar som med tiden avkortades. Inalles lagfördes ca 171.000 människor för olika brott begångna under Vichyregimen och nära 1.500 avrättades. Läger man till dem som avrättades utan rättegång – "épuration sauvage" – av motståndsrörelsen och i direkta extrajudiciella uppgörelser kan siffran nå 10.500. Efter hand utfärdade de Gaulle amnestier mot bakgrund av att han uppfattade sin främsta uppgift vara att hela det förgångnas motsättningar snarare än att utmäta hämnd.

Philippe Pétains huvudargument i det uttalande han gjorde före rättegången var att han fullgjort sin plikt och att han genom att stanna i Frankrike och dela fransmännens vardag förberedde dem för den fred som måste komma. Hans försvarsadvokater försökte alltså göra gällande att de Gaulle och Pétain verkat längs parallella linjer, en hemma och en utomlands. Han hade, som han uttryckte det, ställt sin person till fransmännens förfogande i en exceptionellt svår stund. Utan honom hade situationen blivit än värre. De talrika övergrepp som skett särskilt mot judarna och regimens motståndare skyllde han på tyskarna och på att Laval – som han avsatte i december 1940 och tvingades återta i april 1942 – agerat på egen hand och inte informerat honom.

En central fråga under rättegången var om Pétain handlat fel när han skrev på vapenstillståndsavtalet. Varken Holland, Belgien, Luxemburg, Grekland,

Danmark, Norge eller Jugoslavien hade träffat några överenskommelser med ockupationsmakten och därmed gett denna legitimitet för dess förvaltning – annat än i form av den makt som följer ur gevärspipan. Enligt Pétains försvarare hade man därmed etablerat en legal bas för en begränsad men ändå suveränitet. Pétain menade som ovan anmärkts att det krävdes mer än en militär skans för att ge Frankrike en möjlighet att reformera samhället. Denna territoriella bas stod den s.k. fria zonen för. Man hade också räddat sina kolonier och de militära styrkorna utanför själva Frankrike. Genom att bevara kolonierna särskilt i Nordafrika under regimen kontroll menade försvaret att Pétain bidragit till de allierades seger. I förhören innan rättegången hade marskalken menat att han inte haft något alternativ till att skriva på ett stilleståndsavtal. Annars skulle det bli som i det ockuperade Polen, som råkat värst ut av de områden den tyska krigsmakten erövrat. En möjlig ”polonisering” av Frankrike var, om inte Pétains politik fullföljdes, ett skräckscenario som ofta målades upp.

En fråga som spelade en roll i rättegången var om det inte varit bättre om regeringen hade flytt till det franska Nordafrika för att därifrån fortsätta kampen. Pétain vägrade och till slut var det bara något trettiotal folkvalda, de flesta med judisk bakgrund, som flydde över Medelhavet. Pétain gjorde klart att han i alla händelser avsåg stanna på fransk jord. Det var regeringens skyldighet att ta hand om den uppkomna situationen och dela landsmännens liv. I mera högtidliga ordalag sade Pétain att han skulle förbereda sitt land för befrielsen genom att bevara det lidande, men levande, Frankrike. Philippe Pétain försökte således i förhören före själva processen inte sällan skylla ifrån sig när det gällde saker som lades honom till last. Men huvudlinjen var ändå att han ansåg sig ha gjort sin plikt i en svår situation och således var oskyldig. Den nationella revolutionen, högerns favoritprojekt, gled man över.

Philippe Pétain och den samtida högern

Historien om Philippe Pétain slutade dock inte där. Han har förblivit en idol för extremhögern i Frankrike och har genom åren haft många devota beundrare, även utanför dessa cirklar. Olika försök har gjorts att rehabilitera hans namn och flytta graven till Verdun. Hans grav förblir en kultplats.

Charles de Gaulles och Philippe Pétains öden är nära sammanlänkade och representerar två olika trender i den franska högern, trender som funnits mycket länge och som fortfarande spelar en stor roll i fransk politik. De representerar också de två val varje ledande politiker kan ställas inför om deras land invaderas av en övermäktig fiende: motstånd eller samarbete. För de Gaulle var valet 1940 lika självklart som det var för Pétain. Marskalken hade alltså hoppats att Hitler efter vapenstilleståndet i juni 1940 skulle sluta fred med Frankrike och att Pétains regim därefter skulle råda över en visserligen besegrad men ändå sammanhållen suverän stat, neutral men i samarbete med Tyskland.

Men som så många före och efter honom bedrog han sig på diktaturens natur. Majoriteten i hans hemland har därför förvisat honom till historiens kabinett av godtrogna och förljugna samarbetsmän.

För extremhögern förblir dock Philippe Pétain en mytisk gestalt. Otaliga böcker har publicerats om denna person. Säkerligen är han också något av en idol för åtskilliga särskilt av de äldre som sommaren 2024 i valen till Europaparlamentet och till nationalförsamlingen röstat på det högnationalistiska Nationell Samling, *Rassemblement National*. Detta parti, som grundades av Marin Le Pens far, hade under dennes ledning en tydlig ideologisk koppling inte bara till 1950-talets populister, poujadisterna, utan också till de senare krigsårens alltmera protofascistiska styre i Vichy, har sedermera försökt att alltmer avlägsna sig från denna idévärld. Ett parti med rötter bl.a. i pétainismen blev näst störst i det av president Macron utlysta nyvalet till parlamentet i juni/juli 2024. Men tillträdet till makten är ännu spärrat. Nästa presidentval äger rum först 2027. Risken för att Marine Le Pen eller, om hon inte kan ställa upp på grund av sin inblandning i ett korruptionsmål, hennes ställföreträdare, Jordan Bardella, skall vinna detta presidentval, är ingalunda obetydlig. Många gamla pétainister skulle se ett sådant resultat som en senkommen revansch.

Litteratur

- Aron, R., 1969. *The Vichy Regime 1940–1944*. Boston: The Beacon Press.
- Barraclough, G., 1982. *From Agadir to Armageddon. Anatomy of a Crisis*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Brissaud, A., (n.d.). *La dernière année de Vichy 1943–1944*. Utgivningsort och förlag saknas.
- De Gaulle Charles, 1955. *Ge inte upp! Krigsminnen 1940–1942*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Ferro, M., 1987. *Pétain*. Paris: Fayard.
- Jackson, J., 2001. *France. The Dark Years*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Jackson, J., 2023. *France on Trial. The Case of Pétain*. London: Allen Lane.
- Leahy, W., 1950. *I was there*. London: Victor Gollancz.
- Leites, N., 1969. *The Rules of the Game in Paris*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Miller, G., 1975. *Les pousse-au-joir du Marechal Pétain*. Paris: Editions du Seuil.
- Murphy, R., 1964. *Diplomat among Warriors*. London: Collins.
- Paxton, R., 1972. *Vichy France. Old Guard and New Order*. New York: Alfred A. Knopf.